

**JEAN-FRANÇOIS LYOTARD JA
POLIITTINEN ARVOSTELMA**

Kahdessa vuonna 1977 julkaisemassaan kirjassa, *Rudiments paiëns* ja *Instructions paiënnes*, Jean-François Lyotard hahmottelee pakanallisuudeksi nimeämäänsä ajattelutapaa. Hän määrittelee pakanallisuuden näkemykseksi, jossa ei hyväksytä ajatusta yhdestä jumalasta, yhdestä totuudesta tai yhdestä edistyksen linjasta, vaan jossa puolustetaan jumalien, totuuksien ja perspektiivien moninaisuutta. Lyotard kaipaa nietzscheläistä ”aktiivista nihilismää” tai ”rappiota” suhteessa kolmeen kategoriaan: totuuteen, ykseyteen ja päämäärällisyyteen. Kyse on tietyn tyyppisen rationaalisuuden, yhteiskunnallis-kulttuurisen tilan ykseyden sekä eskatologisen ja päämäärällisen ajallisuuden rappiosta. Seurauksena on epähurskas tila.

Lyotard täsmentää, että hänen pakanallisten ohjeittensa aihe on ”oikeudenmukaisuus epähurskaassa tilassa”. Tämä yhdistelmä: toisaalta huoli oikeudenmukaisuudesta ja toisaalta tietoisuus siitä, että oikeudenmukaisuudelle ei ole absoluuttista kriteeriä, on Lyotardille tyypillinen poliittisen arvostelman kysymyksissä. Hän suuntaa ohjeensa etenkin aiemmin marxilaisesti ajatelleille, kehottaen heitä jättämään totuuden ja oikean teorian diskurssin politiikkaan.

Ymmärtääkseen Lyotardia on olennaista

käsittää hänen asettavan kysymyksensä hegeliläis-marxilaisen poliittisen ontologian sisältä. Esimerkiksi Seyla Benhabib osuu mielestäni harhaan arvostellessaan Lyotardia intressipluralismista. Väitän Lyotardin toimivan poliittisen ontologian parissa, joka eroaa olennaisesti siitä liberaalista ontologiasta, joka sallii intressipluralismin käsitteen. Lyotard on itse asiassa kiinnostunut intressittömistä arvostelmista epähurskauden tilassa. (Pulkkinen 1996, 124-133.)

Pakanallisuus merkitsee Lyotardille ennen kaikkea sitä, että rationaalisen politiikan ihanne on ohitettu: että käsitetään mahdottomuus saavuttaa yhteiskunnallisista ja poliittisista asioista sellaista totta tietoa, josta voi johtaa poliittiset arvostelmat ja päätökset. Pakanallisessa tilanteessa arvioidaan ilman yksiselitteistä tiedon suomaa kriteeriä.

Lyotardin ongelmakenttä kiertyy sen kysymyksen ympärille kuinka välttää ajatus yhteiskunnan hallitsemisesta ja silti taistella poliittisesti epäoikeudenmukaisuuksia vastaan moraalisen poliittisen arvostelmin. Kaikki tapahtuu agonistiikan tilassa, joka ei sisällä ratkaisun horisonttia.

Lyotardin asema on jälkimarxilainen. Keskeinen piirre hegeliläis-marxilaisessa poliittisessa ontologiassa on oletus yhteisön

yhdestä transendentiaalisesta subjektiudesta. Yhteisö käsitetään yhdeksi mieleksi eli tietoisuudeksi ja tahdoksi, jonka on määrä olla autonominen eli ohjata itseään. Poliittinen arvostelma tehdään yhteisösubjektin nimissä. Ihanteellisimmillaan poliittisen toimijan käsitetään arvioidessaan tavoittelevan arvionsa identtisyttä yhteisön abstraktin yleistahdon kanssa. Yhteisösubjektit voivat olla joko uinuvia tai sitten heränneitä. Esi-merkiksi Suomen kansa "heräsi" viime vuosisadalla, työväenluokka voidaan "herättää tietoisuuteen", naiset, mustat, tai homot ja lesbot voivat "herätä kansakuntana" käsitämään alistettu asemansa ja saavuttamaan korkeamman itsetietoisuuden asteen. (Kts. Pulkkinen 1996.)

Lytardille tämä ajatusmalli, joka asettaa abstraktin yhteisöllisen subjektin ja vaatii sen itsetietoisuutta ja itsehallintaa, on muodostunut ongelmalliseksi niiden seurauksien vuoksi, jotka Lyotard yleensä kattaa vallankumushistoriallisella sanalla "terrori". Koska poliittinen arvostelma suuntautuu hegeliläis-marxilaisen ajattelutavan puitteissa yhteisön tulevaisuuteen ja tehdään yhteisön nimissä, niin ongelma Lytardille on, kuinka ajatella poliittista arvostelmaa kun ajatus etenevästä projektista on hylätty ja ajatus yhteisön tahdon keskeisestä roolista poliittisen arvostelman välttämättömänä osana asetettu kyseenalaiseksi. (Lytard 1977; 1985; 1993.)

Yhteisön tahdon aseman vuoksi poliittisen arvostelman ongelma-alue on yhteydessä siihen, miten subjektiutta tai mieltä teoretisoidaan yleensä. Lyotard käsittelee subjektiuden ja arvostelman ongelmaa kolmessa eri keskustelussa. Ensimmäinen on hänen omintakeinen ilmaisujen filosofiansa, toinen on psykolanalyttinen kysymyksenasettelu ja kolmas Kantin *Kritik der Urteilkraft*-teoksen luoma teoreettinen ympäristö eli kysymys esteettisestä arvostel-
masta. Koskettelen tässä artikkelissa jokais-
ta näistä. Kahta ensimmäistä käsitellen erityisesti yhteydessä Anna Tomichen mielen-
kiintoiseen artikkeliin "*Rephrasing the Freudian Unconscious. Lyotard's Affect-phrase*" (*Diacritics*, Spring 1994).

Olellainen kriteeri hyvälle jälkimarx-

ilaiselle teoretisoinnille on mielestäni se, kykeneekö se irrottautumaan yhteisön subjektiuden oletuksesta (Kts. Pulkkinen 1996). Myös Lyotardin poliittisen ajattelun suhteen jännitys huipentuu tarkasteltaessa sitä, miten hän käsittää ja esittää yhteisösubjektin.

Onnistuuko Lyotard hylkäämään ajatuksen yhteisön subjektiudesta?

ILMAISUJEN FILOSOFIA

Kirjassaan *Differend* Lyotard kehittää ilmaisujen filosofiaa yleiseksi ajatustensa esittämisen välineeksi. Vaikka termi "ilmaisu" (ransk. "*phrase*", engl. "*phrase*", josta ilmaisujen filosofia = "*phrastics*") tuokin mieleen kielioopin ja kielitieteen, Lytardille ilmaisu ei ole sama kuin kielifilosofin "lause". Ilmaisu ei määriyty merkitsijän ja merkityn, tai merkityksen ja referentin perusteella, vaan se on pragmaattinen entiteetti, joka määritellään instanssiensa asemilla suhteessa toisiinsa ja joka määrittää tällaisena. Lyotard ei ajattele henkilöiden puhuvan ilmaisuja, vaan että ilmaisut, kuten tapahtumat, tapahtuvat. Tapahtuessaan ilmaisu-tapahtumat tuovat julki avaruuksia. Subjektit (ilmaisujen lähettäjät ja vastaanottajat) eivät ole olemassa ennen ilmaisuavaruutta tai siitä riippumattomina: ne ovat paikkoja avaruudessa, jonka ilmaisu on tuonut esille. (Lytard 1983, 194; Tomiche, 44.)

Ilmaisu kiinnostaa Lyotardia puhtaana tapahtumana, sellaisena kuin se on ennen esittämistä, merkitsemistä ja subjektiä: se on se mikä pelkästään tapahtuu, ennen kuin voi esittää kysymystä siitä mitä tapahtuu, eli avaruuden esittely ennen kysymystä siitä mitä avaruus tuo esille. Tämän puhtaan tapahtumisen asema on monimutkainen: se tapahtuu nyt, mutta tämän "nyt":n ottaminen toisten ilmaisujen referentiksi menettää sen väijäämättä tapahtumana. Tästä ilmaisun tapahtumana käsittämisen perspektiivistä myös hiljaisuus on ilmaus, koska kieltäytyminen ilmaisusta on itsessään tapahtuma, ja sen vaikutuksia on analysoitava kuten ilmaisujen vaikutuksia. Siksi "ei ole mitään ennen ilmaisuja, eikä ole mitään sellaista kuin ilmaisuuden täydellinen poissaolo". (Tomiche, 45.)

Koska ilmaisuuden poissaoloa ei ole ja koska on mahdotonta olla ilmaisematta, niin on välttämätöntä että ilmaisuus liittyy toiseen ilmaisuun: toinen ilmaisuus ei voi olla tapahtumatta. Mutta samanaikaisesti kun liittyminen on välttämätöntä (se ei ole obligatio, *Sollen*, vaan välttämättömyys: *Müssen*), niin se *miten* liitetään on kontingenttia. Ilmaisuuden liittäminen toiseen tuo meidät kysymyksen poliittisesta arvioimisesta. Lyotard kirjoittaa: ”Yhteiskunnallinen sisältyy ilmaisuuden avaruuteen ja poliittinen on sen tapa muodostaa liittymiä” (Lyotard 1983, 141).

DIFFEREND¹

On tapauksia, jossa ilmaisujen liittäminen toisiinsa ei ole yksinkertaista. Lyotardin kirja *Differend* saa nimensä erityisen tilanteen mukaan, joka on keskeinen Lyotardin teoretisoidessa poliittista arvostelmaa. Lyotard kutsuu *differendiksi* sellaista väärinteon (*tort*) tilannetta, jossa vahinkoon (*dommage*) liittyy se, että on menetetty keinot todistaa vahinko (Lyotard 1983, 5). Hän kirjoittaa: ”Haluaisin kutsua *differendiksi* tilannetta jossa kantajalta on viety keinot todistaa ja jossa hänestä tämän vuoksi tulee uhri” (ibid., 9). ”*Differend* tapahtuu kahden osapuolen välillä, kun sen tapauksen sääntely, joka panee heidät vastakkain, tehdään yhden osapuolen kielellä, eikä toisen kärsimällä vääryydellä ole tässä kielessä merkkiä” (ibid.). ”*Differend* on epävakaa tila ja sellainen kielen hetki jossa jokin, joka pitäisi saada ilmaistuksi ei vielä onnistu tulla ilmaistuksi” (ibid., 13). ”Tätä tilaa ilmentää se mitä tavallisesti sanotaan tunteeaksi: ei löydy sanoja...” (ibid.).

Lyotard nimeää *differendiksi* radikaalin poissulkemisen eli sellaisen epäsymmetrian tilan, josta seuraa hegemonisella kielellä vaikeasti ilmaistavissa oleva vääryys. Tavalinen epäoikeudenmukaisuus voidaan viedä oikeuteen riita-asiana, koska tällaisessa tilanteessa molemmat osapuolet ovat mukana samassa kielipelissä. *Differendin* tapauksessa on myös tapahtunut vääryys, mutta uhri ei pysty pukemaan tehtyä vääryyttä ilmaisuksi, koska oikeus toimii vääryyden tehneen osapuolen kielellä.

Lyotardin esimerkit viittaavat kulttuurisen vallan radikaaliin epätasapainoon. Ranskan siirtomaan asukas ei esimerkiksi hänen mukaansa voi viedä kulttuurilleen tehtyä vääryyttä oikeusistuimeen, koska oikeusistuimet toimivat osana ranskalaista oikeusjärjestelmää. Palkkatyöläinen voi nostaa oikeusistuimessa työehtojaan koskevan jutun. Hänen on kuitenkin mahdotonta ottaa siellä esille taloudellisen järjestelmän häneen kohdistamaa vääryyttä, joka pakottaa hänet myymään työvoimaansa. Lyotard mainitsee myös tässä yhteydessä naisten *differendin* miesten hallitsemassa maailmassa. Kyse on äärimmäisestä epäoikeudenmukaisuudesta, joka on kuitenkin vaikea ilmaista pätevällä kielellä, sen vuoksi että kieli on miesten hegemonian hallitsemaa. (Lyotard 1977; 1983; 1985.)

Lyotardin mukaan *differendin* olosuhteissa tehdyn vääryyden ilmaiseva arvostelma tehdään tunteen perusteella – vääryyden tunteen tai epäoikeudenmukaisuuden tunteen. Myös yleisesti ottaen pakanallisuuden tilassa, jossa poliittiselle arvostelmalle ei ole olemassa kriteeriä, arvostelmat tehdään tunteen perusteella. Ne tehdään samaan tapaan kuin valitaan ystävä, ei satunnaisesti mutta ei myöskään millään selvällä kriteerillä. (Lyotard 1983; 1985.) Tunne eli ilmaisujen filosofian termein ”tuntemus-ilmaisuus” on siis erittäin keskeinen käsite Lyotardin ajattellessa arvostelmaa.

PSYKOANALYYSI

Anne Tomiche kiinnittää huomiota siihen, miten Lyotardin käsite ”tuntemus-ilmaisuus” on yhteydessä psykoanalyttiseen diskurssiin. Lyotardille tiedostamaton tapahtuu ilmaisuissa; se tapahtuu ilmaisuna, mutta erityislaatuisena *artikuloitumattomana ilmaisuna*. Artikuloitumaton ilmaisuus ei merkitse, ei kohdistu eikä sillä ole referenttiä. Se kuitenkin osoittaa kohti merkitystä, joka on aina tiettyä tyyppiä: nimittäin nautinnon ja/tai tuskan, ahdistuksen, pelon jne. tunne. Artikuloitumaton ilmaisuus ei ”sano” mitään, mutta ”puhuu” (täsmentämättä, selventämättä) siitä, että kyseessä on jokin – jokin jolla ei ole

merkitystä, referenttiä tai kohdetta. Artikuloimaton ilmaisu "puhuu" siitä että tässä ja nyt on jotakin, mutta siten että tämä jokin ei ole *mitään*: se ei ole merkitys, ei referentti tai kohde. Se jokin, jonka artikuloimaton ilmaisu "esittää" on sen oma "läsnäolo", se että se "on täällä nyt". Sanoa että "tiedostamaton tapahtuu artikuloimattomana ilmaisu" merkitse siis, että se tapahtuu puhtaana "tapahtumisena", puhtaana esittämisenä ilman mitään, mikä tulee esitetyksi.

Tomiche väittää, että artikuloimattoman ilmaisun myötä Lyotard palaa Freudiin ja tämän käsitteeseen "tiedostamaton tuntemus". Tomiche asettaa Lyotardin tässä vastakkain Lacanin kanssa, jolle tiedostamattoman merkityksistään irronneet merkitsijät ilmentävät subjektia, kun Lyotardille artikuloimaton ilmaisu puhtaana tapahtumisena tulee "ennen" ei vain esittämistä tai merkitsemistä, vaan myös subjektia. Lyotardille artikuloimaton ilmentää "esisubjektia", jota hän kutsuu nimellä *lapsi*. (Tomiche 1994, 46-48.)

Tomiche tutkii artikkelissaan Lyotardin 1980-luvun lopulta alkaen ilmestyneitä töitä: artikkelia "*Emma*" (*Nouvelle revue de psychanalyse* 39), kirjoja *Heidegger and the Jews* (1988), *The Inhuman* (1988) ja *Lectures d'enfance* (1991). Lyotard esittelee näissä ajatuksiaan argumentoimalla Freudin Emma-tapauksesta ja alkuperäisen repression ja viettelyn kysymyksestä. Freudin tapauksen Emma joutui 8-vuotiaana erään kauppiaan seksuaalisen koskettelun kohteeksi, mutta hän koki traumaattisen tuntemuksen vasta myöhemmässä, hieman tätä tapausta muistuttavassa tilanteessa. Freudin mukaan ensimmäisessä ennen puberteettia tapahtuneessa tapauksessa Emma ei vielä kyennyt ymmärtämään teon seksuaalista luonnetta, mutta se valkeni hänelle muistossa, jonka aktivoi samantapainen tapahtuma puberteetin jälkeen. Ensimmäisessä tapauksessa Emmassa siis tapahtui jotakin, jonka vasta jälkimmäinen tapahtuma toi esille. Emman tapausta eritellen Lyotard ottaa esille ajatuksen "puhtaan" tuntemuksen mahdollisuudesta, puhtaan siinä mielessä, että mahdollisuus tapahtuman aiheuttamaan tuntemukseen on riippumaton mahdollisuudesta esittää tapahtuma. Tällaista

puhdasta mahdollisuutta tuntemukseen Lyotard kutsuu "passibilisuudeksi" (*passibilité*) yhdistäen passiivisuuden (*passivité*) ja mahdollisuuden (*possibilité*) käsitteet. Passibilisuus ei ole passiivisuutta. Passiivisuus on aktiivisuuden vastakohta, passibilisuus ei: aktiivinen/passiivinen-vastakohtaisuus edellyttää passibilisuutta.

Emman ja kauppiaan tapausta voi Lyotardin mukaan kuvata kahdenlaisen ilmaisun kohtaamiseksi: artikuloitun ilmaisun (kauppiaan seksuaalisesti uhkaava lähestyminen) ja Emman artikuloimattoman tuntemus-ilmaisun. Tuntemus-ilmaisu ja artikulointi voivat kohdata mutta eivät liittyä, koska Emman artikuloimaton ilmaisu ei salli minkäänlaista toiseen ilmaukseen liittämistä. Emman tuntemuksen ja kauppiaan artikuloitun ilmauksen välillä *differend* on väistämätön. Lyotard toteaa myös, että tämän kaltainen *differend* ei ole ainoastaan redusoimaton, vaan myös väistämätön: "Sitä ei voisi välttää". Aikuinen artikuloitu ilmaisu aina herättää passibilisuuden. Lyotardin uudelleen tulkitsema ajatus alkuperäisestä repressiosta antaa Tomichen mukaan ymmärtää, että alkuperäisessä ontologisessa viettelyssä on vähemmän kyse lapsen kohdistuvasta fyysisestä hyökkäyksestä kuin artikuloitun ilmauksen tunkeutumisesta lapsen artikuloitumattomuuden ja tuntemusten maailmaan eli viettelystä, joka on siis passibilisuuden herättämistä. (Tomiche 1994, 50-57)

Kiinnittäisin tässä huomiota siihen nimenomaiseen sanaan, jota Lyotard käyttää: "herättäminen". Hän painottaa koskemisen alkuperäistä traumaattista ja viettelevää luonnetta, mutta hänen termeillään kohtaamisen tekee traumaattiseksi liittännän mahdottomuus – shokki aiheutuu kahden erityyppisen ilmauksen yhteismitattomuudesta. Kohtaamisen paljastaa vietteleväksi se, että se herättää lapsen passibilisuuden ja saa aikaan "puhtaan vaikutuksen".

Tomichen mukaan lacanilaiset "Olion"² (ransk. *Chose*, engl. *Thing*) ja "toteutumattoman kohtaamisen" käsitteet ovat verrattavissa Lyotardin "tuntemus-ilmaisuun" ja *differendiin*.

Lacanin Olio viittaa objektin puhtaaseen "tähän" eli objektiin ilman sen ominaisuuksia – *quod*:iin ilman *quid*:iä. Suhteessa Freudin erotteluun sen välillä mikä on subjektin "sisällä" ja mikä sen "ulkopuolella", Lacanin Olio on kuin poissuljettu sisäpuoli, se mikä on suljettu sisälle. Tomiche kirjoittaa: "Samalla lailla kuin Lacanin Olio, joka on subjektin tiedostamattoman keskuksessa alkuperäisesti poissuljettuna (se on tiedostamattoman sydämessä, mutta se on siellä poissuljettuna, reikänä tai aukkona, jonka ympärillä merkitsijä rakentaa todellisuuden), Lyotardin tuntemus on suljettu pois sisäpuolelle: se on artikuloidun diskurssin sisällä ollen samalla sen radikaali toinen" (Tomiche 1994, 59; Lacan 1986, 87, 122).

Tomiche analysoi edelleen: "Lyotardille tuntemus-ilmaisun ja artikuloidun ilmaisun kohtaaminen ei voi olla muuta kuin tapahtumaton kohtaaminen" (Tomiche 1994, 60). Tässä kohdin olen eri mieltä Tomichen muuten erinomaisen esityksen kanssa. *Differend* ei ole mielestäni Lyotardilla vääjäämättömästi tuomittu mykkyytteen. Päinvastoin, Lyotard esittää obligaation muodostaa *differendit* ilmauksiksi. Hän toteaa tämän kirjaimellisesti useissa teksteissään. "Kirjallisuudessa, filosofiassa, ehkä politiikassa, kyseessä on *differendeista* todistaminen löytämällä niille kieliä" (Lyotard 1983, 13). "*Differendissa* jokin pyytää tulla ilmaistuksi ja kärsii siitä vääryydestä, että sitä ei voida heti paikalla pukea ilmaisuksi" (ibid.). Lyotardille keskeinen todistamisen ulottuvuus aliarvioidaan usein silloin kun kiinnitetään huomio ainoastaan esittämättömyyden teemaan, joka tunnetusti on yksi olennaisimpia Lyotardin työssä. (Esim. Bennigton 1988; Readings 1991.)

Tästä puutteellisuudesta huolimatta Tomiche on mielestäni oikeassa päätellessään, että vaikka Lacan ja Lyotard ajattelevat tiedostamatonta eri näkökulmista, heillä on sama oletus "psykkisen todellisuuden" rakenteesta: tuolla puolen, alla, ja "psykkisen todellisuuden" sisällä on jotakin muuhun palautumatonta, jotakin, jonka ympärille "todellisuus" rakentuu. Lyotardille kyse on siitä, miten tilanteessa tehtäisiin

oikeutta, ts. häntä kiinnostaa tuntemus-ilmaisun puhdas tapahtuminen. Todellisen huomioiminen eli oikeuden tekeminen tapahtumiselle edellyttää kuitenkin jo muuhun palauttamisen eli todellisen luonteen pettämisen: tällainen on palautumattomaan kohdistuvan obligaation paradoksi. (Tomiche, 61.)

Tomichen analyysissä Lyotardin viimeaikaisesta psykoanalyttisesta työstä herättää erityisesti kaksi kuviota kiinnostukseni. Nämä ovat lapsen passibilisuuden herättämisen kuvio ja ulkopuolisen sisätilan kuvio. Haluaisin liittää molemmat näistä yhteisösubjektuuden ongelmaan.

Jos tarkastellaan sellaisia *differendeja* kuin kolonialismi, kapitalismi, patriarkaatti ja heteroseksuaalinen hegemonia, niin herättämisen kuvio saa aikaan ajatuksen yhteisösubjektin passibilisuudesta sekä alistajan kosketuksesta, joka (ajan kuluessa ja radikaalin *differendin* luonteensa vuoksi) herättää poliittisen tietoisuuden – näissä tapauksissa kolonialisoitujen, työväenluokan, naisten, homoseksuaalien. Se mikä häiritsee minua tässä kuviossa – lapsi-metaforan lisäksi – on yhteisön poliittisen subjektuuden kehys, toisin sanoen se mahdollisuus poliittisen toimijuuden ilmaantumiseen, joka näyttää sijoittuvan jo valmiiksi yhteisöön passibilisuutena. Tämä potentiaalinen toimijuus sijoittuu yhteisöön ennen minkäänlaista vallan tilannetta.

Yhteisön potentiaalinen subjektuus – joka ei ole kontrolloitavissa – on Lyotardin poliittisissa kirjoituksissa se, joka ei löydä ilmaisuaan. Sillä ei ole mitään mahdollisuutta tulla tietoiseksi itsestään, se on artikuloimaton – mutta se on kuitenkin läsnä subjektin sydämessä, sen poissuljettuna keskuksena (lacanilaisena Oliona). Itseäni tässä kiusaa se, että vaikka tämä subjektuuden ydin onkin reikä, vaikka siitä ei voidakaan sanoa mitään ja vaikka se onkin hallinnan saavuttamattomissa, se kuitenkin Lyotardin teoretisoinnissa on olemassa – sillä on paikka. Mielestäni tämä sisäinen reikä (mielessä) ei saa aikaan kunnollisesti post-marxilaista tai post-modernia kuvausta yhteisöstä. Siksi sanoisinkin Lyotardin sijoittuvan postmo-

dernin reunalle.

Yhteisösubjektin ongelmaa voidaan myös lähestyä toisesta näkökulmasta, nimittäin Kantin kolmannen kritiikin näkökulmasta, jota Lyotard – Hannah Arendtin tavoin – käyttää teoretisoidessaan poliittisesta arvostelmasta. Kantin esteettinen arvostelma on erityislaatuinen arvostelma: se tehdään ilman kriteeriä. Kant erottelee esteettisen arvostelman “reflektiivisenä arvostelmana” “määrätystä arvostelmasta”. Määrätty arvostelma edellyttää lain tai säännön, jonka perusteella arvioidaan, mutta reflektiiviselle arvostelmalle ei ole olemassa edeltä käsin asettua arvostelun kriteeriä. (Erit. Kant 1974, 15-17 [XXV-XXIX]; 113-147 [113-162].)

Kantin mukaan arvostelmien tekeminen on kyky ja sen toimintaa ohjaava *a priori*-periaate on luonnon muotoa koskeva päämäärällisyys (“*Zweckmässigkeit der Form*”, “*Zweckmässigkeit der Natur*”). Ilman kriteeriä tehdyssä arvostelmassa arvostellaan ikään kuin se mistä arvostelmaa tehdään olisi päämääräinen, vaikka ei kyetäkään osoittamaan, kuten määrätystä arvostelmassa, arvostelman objektiivista oikeellisuutta (ibid., 17 [XXVIII]). Esteettisessä arvostelmassa maku on tunne kykyjen luonnollisesta suuntautumisesta subjektiuteen: kun tämä luonnon periaate on universaalisesti pätevä, niin tunteen tästä päämäärästä on myös oltava pätevä. Tämän vuoksi Kantin mukaan tiettyä esteettistä nautintoa voi legitimisti väittää universalisoitavissa olevaksi vaatimuksella kaikkien yksimielisyydestä. (Ibid., 197-205 [234-246]; Lyotard 1992; Beardsworth 1992.)

Reflektiivinen arvostelma sijaitsee subjektin tunteessa. “Tunteella” Kant ei kuitenkaan tarkoita pelkästään subjektiivista tuntemusta. Vaikkei reflektiiviseen arvostelmaan liittyvää tunnetta voi objektiivisesti esittää, niin se ei ole subjektiivinen siinä mielessä kuin aistimus tai yksityinen mielipide on subjektiivinen. Pikemminkin tunne edellyttää, että on olemassa yleinen tunneherkkyys, *sensus communis*, joka on kaikille kuuluva kyky. *Sensus communis* palauttaa meidät jälleen yhteisöön (Kant 1974, 144-147 [157-161]).

Lyotard korostaa, että *sensus communista* ei voi esittää transsendentaalisena subjektiutena kuten Kant esittää tiedon subjektin. Ei kertakaikkisesti ole esteettistä transsendentaalia minää. Kuten Lyotard kirjoittaa: on korkeintaan esi-minä, esi-cogito, jonkinlainen epämääräinen kykyjen välinen yhteys, jota ei hallitse Minä, vaan “luonto”. Esittäessään poliittisen arvostelman uudessa muodossa, analogisena kantilaiselle esteettiselle arvostelmalle, Lyotard painottaa sitä, että “ei tulisi sanoa myöskään, että yhteisöllä kyllä tulee olemaan sisäpuoli kunhan subjektiut syntyy; että siirrymme kyllä vielä tunteesta käsitteisiin, taiteesta filosofiaan, *sensus communiksesta intellectus communikseen*, joka on “minä ajattelen”. Tätä siirtoa ei ole.” (Lyotard 1992, 22.)

Mielestäni näyttää siltä, että Lyotardille yhteisösubjektin ajatuksessa on kyse hallinnan mahdollisuudesta, mahdollisuudesta siihen, että subjekti tuntee itsensä ja hallitsee itseään. Kysymys on siitä voiko subjekti olla läsnä itselleen ja voiko se hallita itseään eikä siis siitä onko yhteisösubjektia vai eikö sitä ole. Tämä merkitsee, että Lyotard arvostelee hegeliläis-marxilaista perinnettä halusta ajatella yhteiskunnallista subjektiutta hallittavissa olevana. Hän kriitisoi ajatusta, että voitaisiin “tietää” yhteisösubjekti tai “edustaa” tai “esittää” sitä. Hän on itse asiassa kriittinen koko autonomian ajatusta kohtaan saksalaisen idealismin mielessä, sen poliittiseen ajatteluun vaikuttavien seurausten vuoksi, aika lailla samaan tapaan kuin Hannah Arendt (vrt. Pulkkinen 1996, 224-231). – Mutta onko hän kriittinen itse yhteisösubjektiin *käsitettä* kohtaan? Kirjoittaessaan “yhteisöllä ei ole mitään sisäpuolta, joka tarvitsee suojelemista” (Lyotard 1992, 22) painottaako hän ennemminkin “tarvitse suojelemista” kuin “ei ole sisäpuolta”?

Lyotard näyttää säilyttävän sen “luonnollisen aineksen”, joka sisältyy Kantin esteettisiä arvostelmia tekevään subjektiin. Kyse on, jos seurataan Tomichen analogiaa, lacanianlaisesta reiästä. Tästä Lyotard kirjoittaa: “Tämä on alue, johon liittyy vastustus instituutioita ja vakiintuneita rakenteita vastaan, johon on kirjoittautunut ja piilotettuna se,

mitä tapahtuu 'ennen' kuin tiedämme mitä ja ennen kuin haluamme tehdä sen miksikään. Tämä nautinto on ilman kirjoituspin-taa kirjoittunutta eikä sillä ole selvityskoodia. Tehtävä on ... antaa sille uusi materiaalinen muoto täyttämättä sitä kokonaan, pääsemät-tä siitä eroon." (Ibid., 24.)

Poliittisen arvostelman alueelle siirret-tynä tämä periaate merkitsee yhteisön (kan-sakunnan) sisäpuolen (tahdon) kuuntelemista, herkkyyttä sille ja samalla vastus-tusta sille, että se voitaisiin täsmällisesti ku-vata tai että siitä olevan tiedon perusteella voitaisiin antaa preskriptioita.

Lyotardin mukaan esiintyy myös, ainakin hetkellisesti, (kätkeyn) yhteisösubjektin (hallitsemattomissa olevia) ilmauksia: artikkelissaan *À l'insu* (käännetty englanniksi "*Unbeknownst*") hän kirjoittaa "siitä, joka asuu poliiksen sisällä tiedostamattomasti". Hän tuomitsee sellaisen poliittisen käytän-nön, joka pyrkii tietämään "sen" tai vangit-semaan "sen", mutta hän vaikuttaa varsin valmiilta myöntämään "sen" ilmaukset, joiksi hän (ei yllättävästi) ymmärtää spontaanit

"kansan" nousut. Hän kirjoittaa: "Kaikki val-lankumoukset ovat yrityksiä lähestyä sitä, saattaa yhteisö uskollisemmaksi sille, joka sen tietämättä, asuu sen sisällä."

Lyotardin mukaan yhteisöllä ei ole sisä-puolta, jota pitäisi suojella. Silti vaikuttaa siltä, että hänen ajattelussaan tälle sisäiselle on paikka, siinä on paikka sisäiselle, jota ei voi kuvata. Kyse on Lacanin poissuljetusta sisäisestä, reiästä, joka on samanaikaisesti tiedostamattomien tuntemusten lähde Freu-din mielessä.

Lyotard on sen vuoksi nähdäkseni vain osaksi erottautunut hegeliläis-marxilaisen poliittisen perinteen mukaisesta ajattelusta. Mielestäni jälkimarxilaiselle ja postmoder-nille poliittiselle ajattelulle kiinnostavaa on pyrkiä hahmottamaan poliittinen arvostel-ma ilman yhteisösubjektin ajatusta. Vaikka yhteisösubjekti käsitettäisiin reiäksi, jolla ei ole muuta kuin paikka, se kuitenkin tarjoaa yhteisön tahdon horisontin kriteeriksi arvi-oille. Tämä tulisi välttää postmodernissa ajat-telussa, jos se on todella pakanallista.

v i i t t e e t

1. Olen päätenyt käyttämään suomenkielisessä tekstissä Lyotardin omaa ranskankielistä ter-miä *differend* vaikka aiemmin (Pulkkinen 1986) käänsin sen sanalla "riita". Päätökseeni on vaikuttanut se, että Lyotardin tekstin englan-tintajat ovat pitäytyneet ranskankielisessä ter-missä.
2. Lacanin *la Chose* termin kääntäminen suomeksi on visainen kysymys. Keskusteltuani asiasta Merja Hintsan, Ari Hirvosen, Outi Pasanen ja Hannu Siveniuksen kanssa ja punnitessani La-canin se-minaarissa VII (Lacan 1986) asiasta käymää keskustelua, päädyin käyttämään "oli-ota" enkä "asiaa", joka on toinen varteenotet-tava kandidaatti.

Lacanin psykoanalyysin etiikkaa käsittele-vässä VII seminaarissa Freudin *das Ding* on keskeisesti esillä, ja Lacan keskustelee sen kääntämisestä ranskaksi neljännessä session alus-sa. Hän toteaa, että ranskan *la chose* on vaaral-linen, koska se vastaa sekä saksan *das Ding* että *die Sache* -termiä. Freudille taas *die Sachella* on aivan eri merkitys kuin *das Dingillä* ja

Lacan on tässä kohdin kiinnostunut nimen-omaisesti *das Dingistä*. Lacan käyttääkin suu-rimman osan seminaaristaan saksankielistä sanaa *das Ding* ja siirtyy vasta myöhemmin erityisissä kohdissa omaan termiinsä *la Chose* (s. 100, ja s. 133 ff). Lacan viittaa *das Dingin* ja *la Chosen* yhteydessä Freudin lisäksi Kantiin (erit. 68, 93 ff) ja Heideggeriin (erit. 144 ff).

Suomennoksen "asian" puolesta puhuu, että kuten termit *das Ding* ja *la chose*, se on hyvin abstrakti, kun taas "olio" saattaa luoda mieliku-van konkreettisesta oliosta, josta tässä tietenkään ei ole kyse. Mielestäni vielä enem-män voi kuitenkin argumentoida "olion" puolesta: se erottuu suomen "asiasta" samaan tapaan kuin saksan *das Ding* erottuu *die Sachesta*. Lisäksi se säilyttää suomenkielisen filosofisen sanaston yhteyden Kantin *das Ding-an-sichiin* ("olio sinänsä") ja Heideggerin *das Dingiin* (Heidegger 1996).

Keskustelukumppanini olivat kukin omaa mieltään parhaasta kännöksestä, joten ratkai-su "olion" puolesta jää yksin omalle vastuulleni.

- Beardsworth, Richard (1992): "On the Critical Post: Lyotard's Agitated Judgement" kirjassa Andrew Benjamin (toim.): *Judging Lyotard*. Routledge, New York.
- Benjamin, Andrew (toim.) (1989): *The Lyotard Reader*. Routledge, London.
- Benjamin Andrew (toim.) (1992): *Judging Lyotard*. Routledge, London.
- Bennington, Geoffrey (1988): *Lyotard. Writing the Event*. Columbia University Press, New York.
- Bennington, Geoffrey (1990): "Postal Politics and the Institution of the Nation" kirjassa Homi Bhabha (toim.) *Nation and Narration* Routledge, New York.
- Clarke, James P. (1994): "A Kantian Theory of Political Judgement. Arendt and Lyotard." *Philosophy Today*. Summer 1994, 135-148.
- Ingram, David (1987): "Legitimacy and the Postmodern Condition: the Political Thought of Jean-François Lyotard." *Praxis International* 7:3/4 Winter 1987/8.
- Kant, Immanuel (1974): *Kritik der Urteilskraft*. Felix Meiner, Hamburg.
- Lacan, Jacques (1986): *Le Séminaire VII: L'Éthique de la psychanalyse. (1959-60)*. Éditions de Seuil, Paris.
- Lyotard, Jean-François (1977): *Instructions pâiennes*. Galilée, Paris.
- Lyotard, Jean-François (1977): *Rudiments pâiens. Genre dissertative*. 10/18, Paris.
- Lyotard, Jean-François (1985) *Just Gaming*. Käänt. Wlad Godzich. University of Minnesota Press, Minneapolis. Alkuperäisteos: *Au juste*. Christian Bourgois, 1979.
- Lyotard, Jean-François (1983): *The Differend: Phrases in Dispute*. Käänt. Georges van den Abbeele. University of Minnesota Press, Minneapolis. Alkuperäisteos: *Le différend*. Paris. Minuit, 1983.
- Lyotard, Jean-François (1990): *Heidegger and "the jews"*. Käänt. Andreas Michel ja Mark Roberts. University of Minnesota Press, Minneapolis. Alkuperäisteos: *Heidegger et les "juifs"*. Galilée, Paris, 1988.
- Lyotard, Jean-François (1991): *The Inhuman. Reflections on Time*. Käänt. Geoffrey Bennington ja Rachel Bowlby. Stanford. Stanford University Press, 1991. Alkuperäisteos: *L'Inhuman: Causeries sur le temps*. Galilée, Paris 1988.
- Lyotard, Jean-François (1981): "Introduction à une étude du politique selon Kant" kirjassa P. Lacoue-Labarthe ja Jean-Luc Nancy (toim.): *Rejouer le politique*. Galilée, Paris, 91-134.
- Lyotard, Jean-François (1991): *Lectures d'enfance*. Galilée, Paris.
- Lyotard, Jean-François (1991): "À l'insu (Unbeknowst)" kirjassa Miami Theory Collective (toim.) *Community at Loose Ends*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 42-48.
- Lyotard, Jean-François (1992): "Sensus Communis" kirjassa Andrew Benjamin (toim.): *Judging Lyotard*. Routledge, London, 1-25. Myös kirjassa Eduardo Cadava, Peter Connor ja Jean-Luc Nancy (toim.): *Who Comes after the Subject?* Routledge, New York, 1991, 217-235.
- Lyotard, Jean-François (1993): *Political Writings*. Käänt. Bill Readings ja Kevin Paul Geiman. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Pulkkinen, Tuija (1986): "Jean-François Lyotard. Esittely." Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (toim.) *Moderni/postmoderni*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (1996): *The Postmodern and Political Agency*. Hakapaino, Helsinki.
- Readings, Bill (1991): *Introducing Lyotard. Art and Politics*. Routledge, London.
- Tomiche, Anne (1994): "Rephrasing the Freudian Unconscious: Lyotard's Affect-Phrase". *Diacritics*, Spring 1994, 43-62.